

Zeeland vindt weg omhoog

Export biedt uitkomst

Zeeland is dit jaar hard getroffen door de economische neergang. In 2009 krimpt de provinciale economie naar verwachting met ruim 4,9%. De conjunctuur- en exportgevoelige industriesector duwt de regio ver in de min, maar zorgt ook voor een relatief snel herstel. Zo profiteert de regio van een aantrekkende wereldhandel. In 2010 groeit de Zeeuwse economie weer. Niet alleen door de exporterende industrie, maar ook door toenemend binnenlands toerisme.

1. De mondiale economie staat zwaar onder druk. Wat zijn de vooruitzichten voor Nederland?

De Nederlandse economie heeft het zwaar te verduren. In het eerste half jaar van 2009 kromp de economie met 4,8% ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar. Over heel 2009 krimpt de Nederlandse economie met 4,2%. Hoewel het derde kwartaal nog steeds een teruggang zal vertonen, verbetert de stemming van consumenten en producenten en is de ergste daling achter de rug. Vanaf volgend jaar zal onder leiding van de aantrekkende export herstel optreden, waarna het vertrouwen een stimulans krijgt en consumenten hun uitgaven niet langer zullen terugschroeven. De investeringen, huizenprijzen en arbeidsmarkt ontwikkelen zich volgend jaar nog negatief. De economische groei voor geheel Nederland komt voor 2010 uit op 0,7%.

Tabel 1 Nederlandse economie in cijfers

	2008	2009	2010
Economische groei (BBP)	2,0%	-4,2%	0,7%
Particuliere consumptie	1,3%	-2,7%	-0,3%
Bedrijfsinvesteringen	4,7%	-14,0%	-6,4%
Uitvoer	2,7%	-9,6%	2,6%
Werkloosheid*	3,9%	5,0%	8,0%

Bron: ING Economisch Bureau

*percentage van beroepsbevolking

2. Veel bedrijven in de regio hebben met vraaguitval te kampen. Slaat de recessie in Zeeland harder toe dan in de rest van het land?

De regionale economische groei bleef in de provincie Zee-

land in 2008 steken op 1,4%. Dit is beduidend minder dan de landelijke groei. De belangrijkste oorzaak is de aanwezigheid van relatief veel industriebedrijven. Het aandeel van de industrie in de economie van Zeeland is twee keer zo groot als in de rest van Nederland. Deze bedrijfstak is samen met de sector transport & logistiek het hardst door de crisis geraakt, terwijl zij goed is voor bijna een derde van de productie in de regio. De industrie wordt dit jaar het zwaarst getroffen van alle bedrijfstakken. Mede daardoor staat de economie in Zeeland nog zwaarder onder druk dan in de meeste andere regio's. Al met al gaan wij voor Zeeuws-Vlaanderen uit van een economische krimp van 6,2% en voor overig Zeeland van 4,0% in 2009 (figuur 1).

Figuur 1 Economische groeiverwachtingen 2009

Bron: ING Economisch Bureau

3. Staat Zeeland er structureel slecht voor?

Nee, hoewel ook de groeimotoren in de regio de negatieve gevolgen van de recessie ondervinden. Door haar internationale karakter is de chemische industrie in Zeeuws-Vlaanderen veel zwaarder getroffen dan bijvoorbeeld de detailhan-

del. Het betreft echter een cluster van bedrijven die in een vroegcyclisch onderdeel van de industrie actief zijn, waardoor de teruggang eerder gevoeld is, maar ook sneller wegebt. Grote bedrijven als het Amerikaanse Dow Chemical zijn zeer waardevol voor de regio. Zij vergroten zowel direct als indirect de regionale werkgelegenheid. De spin-off van dergelijke bedrijven voor toeleverende en dienstverlenende bedrijf versterkt de economie. Tegelijkertijd kan de afhankelijkheid van grote bedrijven de economie kwetsbaarder maken. Zo heeft Dow kort na elkaar aangekondigd een deel van zijn fabrieken in Terneuzen dit jaar in de etalage te zetten en volgend jaar het nieuwe Europese servicecentrum in dezelfde plaats te vestigen. Een ander sterk punt is de aantrekkelijkheid van de Zeeuwse kust voor toeristen. Nu consumenten hun hand op de knip houden gaan zij vaker voor een binnenlandse dan voor een buitenlandse vakantie. Zeeland kan zo bij lagere consumptieve bestedingen toch profiteren als toeristische trekpleister.

4. De industrie wordt dus het zwaarst getroffen, maar zijn er in 2009 ook sectoren die groeien?

De gezondheidszorg toont zich het meest crisisbestendig. Als enige laat deze sector in 2009 nog een stevige groei zien (tabel 2). Zorginstellingen voorzien in een basisbehoefte waar consumenten en overheid niet of nauwelijks op bezuinigen. De toegenomen financiële onzekerheid leidt tot spaarzame consumenten en bedrijven. Dit zet de verkopen in de overige sectoren onder druk. Ondanks zuiniger consumenten realiseren supermarkten dit jaar als enige segment binnen de detailhandel een groei in de omzet. Net als delen van de landbouw profiteren zij van de basisbehoefte waarin zij voorzien. Van alle krimpende sectoren vertoont de detailhandel samen met de landbouw in 2009 daardoor de kleinste min.

Tabel 2 Ramingen volumegroei per sector

	2008	2009	2010
Landbouw	0,6%	-2,1%	-1,3%
Industrie	-1,1%	-10,2%	1,5%
Bouw	4,8%	-5,7%	-7,8%
Groothandel	2,6%	-7,0%	0,5%
Detailhandel	0,4%	-3,9%	-2,3%
Horeca	-3,7%	-7,0%	-1,0%
Transport & opslag	0,9%	-10,1%	2,0%
Zakelijke dienstverlening	3,0%	-4,7%	0,2%
Overheid	-0,4%	0,5%	0,6%
Zorg	4,3%	3,5%	3,0%
Totaal Nederland	2,1%	-4,2%	0,7%

Bron: ING Economisch Bureau

Zakelijke dienstverleners laten een divers beeld zien. Uitzend- en reclamebureaus hebben de meeste last van de vraaguitval, doordat bedrijven massaal afscheid nemen van tijdelijk personeel en stevig in reclame-uitgaven snoeien.

Incassobureaus spinnen daarentegen garen bij de verslechterde betalingsmoraal. De bouw liet als enige commerciële sector in het eerste kwartaal 2009 nog een klein plusje zien. Dit vanwege het laatcyclische karakter van de bouw. Niettemin begint de recessie ook daar steeds merkbaarder te worden. Binnen de groothandel worden vooral de exporteerende groothandels – traditioneel juist de groeimotor – hard geraakt. De afhankelijkheid van de wereldhandel speelt hen dit jaar parten.

5. Is de bodem van het dal voor Zeeland in zicht?

De verwachting is dat de regio als één van de eerste regio's weer uit het dal omhoog zal klimmen. De regio kent veel vroeg-cyclische bedrijven. Voorop lopen in de teruggang betekent meestal ook voorop lopen in het herstel. Zeker wanneer dit herstel in het buitenland wordt ingezet. Behalve de bouw zullen alle sectoren in 2010 een periode van sterke krimp achter zich laten. De veelal lange looptijd van bouwprojecten zorgt voor een vertraagd effect op de productie, waardoor dit de enige sector is die in 2010 nog sterker krimpt dan in 2009. Vanwege de specifieke bevolkingssamenstelling in Zeeland maken woningcorporaties nu plannen en scenario's voor bouwprojecten na de recessie. Deze plannen zijn gericht op krimp. De hard getroffen sectoren industrie, transport en groothandel richten zich eerder op en ontwikkelen zich in 2010 een stuk voorspoediger. De aantrekkelijke wereldhandel zorgt voor een exportherstel, waar vooral deze sectoren de vruchten van plukken. De oververtegenwoordiging van de industrie in Zeeland, vormt een belangrijke bron van versneld economisch herstel in de regio. Wij verwachten dat de Zeeuwse economie in 2010 met 1,0% groeit. Dat is beter dan Nederland als geheel (0,7%).

6. Vorig jaar was er nog sprake van sectorbrede personeelstekorten. Betekent dit dat het verlies aan banen beperkt blijft?

Nee, de gevolgen van de economische recessie voor de arbeidsmarkt zijn niet gering. Hoewel de somberste prognoses naar beneden zijn bijgesteld, lezen we dagelijks berichten over faillissementen en gedwongen ontslagen. Door een aantal vertragende factoren, zoals de deeltijd WW, zal het landelijke banenverlies in 2010 groter zijn dan dit jaar. Over beide jaren samen gaan landelijk tussen de 350.000 en 400.000 banen verloren. Ook in Zeeland is in 2010 het banenverlies het grootst. Dit komt door de sterke afhankelijkheid van de Zeeuwse werkgelegenheid van de industrie. Maar de aanwezigheid van de horeca, en dan vooral het grote aantal zelfstandigen in deze sector verzacht het verlies dit jaar. Daarbij komt dat de financiële situatie in de Zeeuwse horeca in de zomermaanden veel minder nijpend is. Het doorkomen van de winter – zeker ook gezien het alsmaar afbrokkelend koopgedrag van consumenten – zal voor veel eigenaren van cafés en restaurants een flinke uitdaging blijken. Al met al gaat dit en volgend jaar iets meer dan 4% van de totale

werkgelegenheid verloren. Dat komt overeen met een kleine 8.000 banen.

Tabel 3 Ramingen werkgelegenheid per sector

Bedrijfstak	Aantal banen*	Ontwikkeling banen	
	2008	2009	2010
Landbouw	280	-0,8%	-0,7%
Industrie	950	-3,6%	-7,5%
Bouw	510	-1,2%	-5,8%
Groothandel	530	-3,0%	-1,7%
Detailhandel	810	-1,0%	-2,5%
Horeca	355	-2,5%	-5,5%
Transport & opslag	390	-3,8%	-1,0%
Zakelijke dienstverlening	2.100	-4,5%	-2,0%
Overheid	970	0,1%	0,0%
Zorg	1.300	1,1%	0,9%

Bron: ING Economisch Bureau

* Aantal banen van werkzame personen in duizenden

7. Overheden hebben actie ondernomen om de gevolgen van de crisis voor de regio te verzachten. Zet dit voldoende zoden aan de dijk?

Om de crisis het hoofd te bieden hebben verschillende overheden besloten om juist nu extra te investeren. Hoewel de Provincie Zeeland relatief weinig extra investeert (ca. 2 mln. euro), heeft zij wel een plan van aanpak opgesteld om sterker uit de crisis te komen. Dat is enerzijds gericht op korte termijn maatregelen, zoals de oprichting van een (arbeids-)mobiliteitscentrum in Goes en vermindering van administratieve lasten voor ondernemers. Anderzijds wordt de economische structuur versterkt door de kenniseconomie versneld te stimuleren en infrastructurele projecten te versnellen en te intensiveren. Met een bijdrage aan de Bèta-campus in Terneuzen wordt een hogere instroom in het techniekonderwijs gestimuleerd, wat het vestigingsklimaat voor hightech bedrijven kan verbeteren.

8. Hoe gaan ondernemers om met de recessie?

Van belang is om het hoofd boven water te houden en tegelijkertijd te profiteren van de marktkansen die zich aandienen. De volgende strategieën kunnen daarbij gehanteerd worden.

Rustig blijven

Wie nog niet op herstel van de markt durft te vertrouwen, zal voorzichtig zijn met het aangaan van nieuwe risico's. Het is van belang om vertrouwen te houden in een zorgvuldig uitgestippelde strategie en bewust gemaakte keuzes. Het is wel zinvol om het gekozen product- of dienstenaanbod periodiek tegen het licht te houden. U doet er goed aan verlieslatende activiteiten of klanten met weinig of onzeker toekomstig winstpotentieel af te stoten. Dit geeft rust, vergroot de focus op kernactiviteiten en geeft de rust die nodig is om nieuwe

marktkansen te kunnen verzilveren.

Optimaliseren en kosten reduceren

Ook zijn de economische vooruitzichten verbeterd, in veel markten zal de met de recessie gepaard gaande overcapaciteit nog langdurig overeind blijven. Als dit in uw markt het geval is, ontkomt u soms niet aan verregaande bezuinigingen. Door toekomstscenario's uit te werken kunt u beter inschatten wat verschillende ontwikkelingen voor uw bedrijf betekenen. Maak ook een 'worst-case-scenario' en inventariseer tijdig de te nemen maatregelen bij de verschillende uitkomsten. Door uw bedrijfsvoering te optimaliseren kunt u uw kosten verlagen, terwijl u uw omzet verhoogt.

Actief acquireren

In concurrerende marktomstandigheden besteden ondernemers terecht veel aandacht aan salesactiviteiten. Er moet wel voor worden gewaakt dat de verkregen omzet ook bij uw bedrijf past. Acquisitie door middel van prijsconcurrentie vormt geen goede basis voor continuïteit in de relatie met klanten. U verliest een klant in dat geval vaak zoals u hem krijgt. Vergeet bovendien uw bestaande klanten niet. Speel in op de behoeften van goede klanten.

Flexibiliseren

Flexibiliteit is een veelomvattend begrip. Maar daarom niet minder belangrijk. Meer flexibiliteit krijgt u bijvoorbeeld door meer aandacht op uw kernprocessen te richten en zaken waar anderen beter in zijn uit te besteden. Het verkorten van doorlooptijden binnen uw bedrijf maakt dat u sneller kunt reageren op een gewijzigde marktvaart. Verder kan een flexibele arbeidsinzet voor grotere wendbaarheid zorgen. Denk bijvoorbeeld aan flexwerkers, ploegendiensten, flexibele jaarroosters en het vergroten van de inzetbaarheid van medewerkers.

Innoveren

Innovatieve bedrijven blijken hogere verkopen te realiseren en efficiënter te werk gaan. De meest succesvolle bedrijven blijven innoveren, ook tijdens een economische neergang. Innovatie is noodzakelijk om meer klanten te krijgen of van die klanten meer opbrengsten te genereren door hen meer toegevoegde waarde te bieden. Samenwerken en partnerschappen zijn vaak bronnen van innovatieve ideeën. Dat kan gaan om het op een nieuwe wijze toepassen van een bestaand product of het ontwikkelen van een nieuw product. Een goed idee vinden is slechts het begin. De fases daarna worden steeds uitdagender zoals het overtuigen van de organisatie, het starten van een experiment en de uiteindelijke implementatie. Ga ook na of u in aanmerking komt voor de steeds ruimhartiger overheidssubsidies voor innovatie.

Meer weten?
Kijk op ING.nl/zakelijk
Of bel met

Machel Nuyten,
Regio-econoom
020 57 61 280

Dick de Boer,
Regiodirecteur Business
Banking West- en Midden-
Brabant en Zeeland
076 51 37 536

Disclaimer

De informatie in dit rapport geeft de persoonlijke mening weer van de analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichhouders aan de uitoefening van hun vak. Deze publicatie is opgesteld namens ING Bank N.V., gevestigd te Amsterdam en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. ING Bank N.V. is onderdeel van ING Groep N.V. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. ING Bank N.V. betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijk zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in dit rapport heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING Bank N.V. geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. De informatie in dit rapport kan gewijzigd worden zonder enige vorm van aankondiging. ING Bank N.V. noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk- en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Overneming van gegevens uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron wordt vermeld. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten.

De tekst is afgesloten op 21 september.

